

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2019

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siaṭari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzaṅu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleṭo, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshoṭhe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: Henefha kha minetse ya 50	
KHETHEKANYO YA B: Henefha kha minetse ya 20	
KHETHEKANYO YA C: Henefha kha minetse ya 50	
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1: PHUROSА**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**LUFUNO VHUKUMA**

1	Nga riwaha wa 1979 ndo vha ndi mutshudeni tshikoloni tsha ntha tsha Marumo. Ndo vha ndi tshi khou vhala murele wa malo, gireidi 10 nga luambo lwa maduvha ano. Ndo vha ndi tshi sokou pfa nga ha vathu vha funanaho lwa vhukuma. Vhungoho ha izwi ndo vhu vhona tshikoloni itsho.	5
2	Tshikoloni itshi ho vha hu na muniwe musidzana we a vha a tshi pfi Funanani. O vha a tshi tou vha thase. Musidzana wa mafo a no nga naledzi, mafo a tsetshela na mulomo wo tou tshetshelelwa sa tshitamba. Lukanda lwawe lwo vha lu tshi nga lwa riwana nga vhutete. Funanani o vha a tshi tou fhunzhela vhatukana vha tshi mu ambisa.	10
3	Funanani o vha e musidzana o difaraho zwavhudi. Nga nthani ha zwenezwo ha ngo sokou tenda vhatukana vhothe. O do futelela zwa pfunzo. Ho do ri e kha murele wa thase (gireidi ya 11) a thoma u ambiswa nga Magidimisa. Zwo dzhia miwedzi uri Funanani a mu tende. Ndi zwinzhi zwe Magidimisa a ita u kunga Funanani uri a mu fune. O mu rengela dzimpho dzo fhambanaho i ndila ya u mu fasha.	15
4	Duvha le Funanani a tenda, Magidimisa o fhufha a nga a sa nanzwa makole nga dakalo. Lufuno lwa avha vhavhili lwo duga sa khavhu ya mulilo. Dzikilasini, mavhengeleni vho vha vha tshi ya vhothe. Vho vha vha tshi tou nga bannda na vhurukhu tshifhinga tshothe.	20
5	Liwe duvha Magidimisa o do wa nga baisigira a vunde mulenzhe. Madokotela vho lwa nga hune vha kona u thusa Magidimisa fhedzi zwe vhutoto . U wa ha Magidimisa zwo ita uri a holefhale mulenzhe a si tsha kona u tshimbila. Mufunwa wawe o pfa vhutungu vhukuma nga zwo bvelelaho. O do ya tshikoloni tsha vholefhali zwa vho mu fhambanya na mufunwa wawe Funanani.	25

- 6 U holefhala hawe a zwo ngo shandukisa lufuno lwe Funanani a vha e nalwo kha Magidimisa. Zwo tou lu dugisa sa khavhu ya mulilo wa nandoni ya u fula tsimbi. Nnyi na nnyi o vha a tshi kona u zwi vhona uri vhatu avho vha khou funana zwa vhukuma. Magidimisa o fhedzisela a tshi vho tshimbila nga wheelchair. 30
- 7 Funanani o ri u phasa gireidi ya 12 a yo dzhena Yunivesithi ya Mulenga. E henengei vhatukana vho di tsekisa kha Funanani zwi tshi elana na zwa lufuno fhedzi vha balelwa. Vho balelwa nga mulandu wa uri Funanani o vha o divhudza uri ene u na wawe mufunwa ane a vha Magidimisa. Magidimisa na Funanani lufuno lwavho lwa tou nana. Naho Magidimisa o vha o no holefhala Funanani ha ngo litsha u mu funa. 35
- 8 Vhuvhili havho vho do thaphudza pfunzo dzavho vha thoma u shuma. Vho shuma tshikoloni tsha ntha tsha Mveledzo. Funanani o vha e mudedekadzi ngeno Magidimisa e kha zwa IT. U shuma havho fhethu huthihi zwo nana lufuno lwavho. Mutshimbidzi wa wheelchair o vha ene Funanani musi vha tshi ya mavhengeleni, kerekeni na hothe hothe he vha vha vha tshi ya. Zwo vha zwi tshi takadza maoto a muvhoni musi vha tshi khou tshimbila vhothe. 40
- 9 Magidimisa o do rumela vhatu ha Funanani u mala. Ngei mudini vho hana u tangedza masheleni nge vha vha vha sa takaleli nwana wavho a tshi malwa nga muholefhali. Vho vha na mitangano yo vhalaho ya u vhudzisa Funanani arali nangoho a tshi do kona u dzula na muholefhali. Funanani a hu na zwiwe zwe a fhindula nga nda ha u tenda. 45
- 10 Vha ha Magidimisa vho dovha vha vholela, tshelede ya u mala ya konou tendiwa. Duvha ilo Magidimisa o takala lwe a nga a sa fhufha kha wheelchair. 50
- 11 Nangoho vho mbo di vhingana vha dzula vhothe. Na zwino vho shudufhadzwa nga zwickope zwiraru. Lufuno holwu lwo mangadza vhatu. Ro kona u vhona uri naho u songo holefhala, u a kona u funana na muthu a re muholefhali. Holwu lwo vha lufuno-funo. 55

[Zwi bva kha thimu ya vhalangi]

- 1.1 Muñwali wa mafhungo o vha a tshi dzhena ngafhi tshikolo ? (1)
- 1.2 Bulani tsho itaho uri Funanani a dzule a tshi fhunzhela vhatukana. (2)
- 1.3 Nwalani ZWIVHILI zwi talusaho uri Funanani o vha o naka. (Iyani kha phara ya vhuvhili.) (2)

- 1.4 Magidimisa o shumisa maitele afhio u kunga Funanani uri a mu fune? (Iyani kha phara ya vhuraru.) (2)
- 1.5 Talutshedzani zwe Magidimisa a ita musi Funanani a tshi mu tenda. (Mutaladzi 16–17.) (2)
- 1.6 Lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya vhubanu li amba mini? (2)
- 1.7 Masiandaitwa a khombo yo bvelelaho kha Magidimisa ndi afhio? (2)
- 1.8 Ndi ngani vhabebi vha Funanani vho thoma nga u hana u tangedza tshelede ya lumalo i bvaho ha Magidimisa? (2)
- 1.9 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Funanani na Magidimisa vho shudufhadzwa nga zwikope zwingana?
- A Zwivhili
B Zwiraru
C Zwiṅa
D Zwitṅanu (1)
- 1.10 Tsho vhangaho uri vhabebi vha Funanani vha tende a tshi maliwa nga Magidimisa ndi mini? (2)
- 1.11 Fhindulani nga NDI ZWONE kana A SI ZWONE. Ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu.
- Magidimisa o vha a tshi shumisa wheelchair u bva vhubukuni hawe. (2)
- 1.12 Funanani o vha a tshi funa Magidimisa nga mbilu yawe yothe. Khwathisani likumedzwa ili nga mbuno MBILI dzi bvaho mafhungoni aya. (2)
- 1.13 Ni vhona thoho ya mafhungo aya yo tea? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

Ṭalelani tshifanyiso uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

[Tshi bva kha: [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 1.14 Bulani vhushaka ha vhathu vha re kha tshifanyiso. (2)
- 1.15 Ndi tsireledzo dzifhio dzine na vhona dzo itelwa ṅwana? Ṇwalani MBILI. (2)
- 1.16 Inwi ni vhona zwi zwa ndeme na zwine zwa khou bvelela kha tshifanyiso? (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u n̄wala mbuno dza SUMBE nga ha zwivhangi zwa u thulwa ha vhaendanganayo badani dzashu.

NDAELA:

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho, nga ha zwivhangi zwa u thulwa ha vhaendanganayo badani dzashu.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. N̄walani mbuno NTHIHI kha fhungo l̄in̄we na l̄in̄we.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yanu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**ZWIVHANGI ZWA U THULWA HA VHAENDANGANAYO BADANI DZASHU**

Naho hu vhudifhinduleli ha vhareili u vhona uri vhaendanganayo vho tsireledzea, vhunzhi ha khombo dzi vhangwa nga vhudifari ha vhaendanganayo vhe dzibadani.

U tshimbila kha tshanda tshi si tshone zwi a vhangwa khombo dza vhaendanganayo. Badani zwiendi zwi tshimbila kha tsha monde ngeno vhaendanganayo vha tshi tea u tshimbila kha tsha u la.

Vhaendanganayo vha thulwa nga zwiendi musi vho kambwiwa. U tshimbila a tshi pepeleka zwine zwothe hezwo zwa sia a tshi tangana na khombo.

Vha dzhena badani vho ambara zwiambaro zwi sa vhoneali. Hezwi zwi ita uri vha si vhoneiwe nga vhoramimodoro hune hu mbo di bvelela khombo badani.

Vhaendanganayo vha dzhena badani vha tshi khou shumisa thingothendeleki. Izwi zwi ita uri muthu a hangwe uri u badani a vhee mihumbulo yawe kha lutingothendeleki.

Vhaendanganayo vha thulwa nga u pfuka bada robotho dzo tswuka. Ndi ngazwo hu tshi vha na khombo i no kwama vhaendanganayo.

Vhaswa vha tambela bola badani. Maitele aya a si avhudi. A tutuwedza khombo kha vhaendanganayo badani dzashu.

U pfuka bada fhethu hu songo tsireledzeaho zwi vhanga u thulwa ha vhaendanganayo. Vhathu vha tea u pfuka bada fhethu ho itelwaho u pfuka.

Khumbelo ndi ya uri vhaendanganayo kha vha tevhedze milayo ya badani uri vha tsireledzee dzibadani dzashu.

[Zwi bva kha vhalingi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

VHAPO BUS SERVICE
Vhanetshedzi vha tshumelo ya mathakheni

Vhanyendo, vhashumi na vhatu vhothe, rine ri fhano u vha thusa. Mabisi ashu ndi tsiavhafu. Ri vha swikisa hune vha ya nga u bonya ha ito. Mitengo yashu i kokovha fhasi. Ri a fha luafhulelo lwa 20% kha vhanyendo arali vho shumisa mabisi ashu miwedzi miraru i tshi khou tevhkana. Muano washu ndi 'Vhatu ndi mapfura vha a doliwa'. Ri wanala Sihambe tsini na tshigayo. Vha kwama Vuledzani kha 082 416 1821 kana kha vhapo@gmail.com, duvha linwe na linwe.

[Tshi bva kha inthanethe]

- 3.1 Bulani tshine tsha khou kungedzelwa kha khungedzelo iyi. (1)
- 3.2 Topolani zwe mukungedzeli a zwi iwala e na muhumbulo wa u dzumbetshedza, ni bule na uri o zwi itela mini? (2)
- 3.3 Sumbedzani zwine mukungedzeli a tama u zwi bvisela khagala nga muano wa khungedzelo iyi. (2)

3.4 Nangani phindulo yone yone kha mutevhe wo ñekedzwaho:

Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ...

- A vathu ndi mapfura vha a ðoliwa.
- B vhañetshedzi vha tshumelo ya mathakheni.
- C Vhapo Bus Service.
- D mitengo yashu i kokovha fhasi. (1)

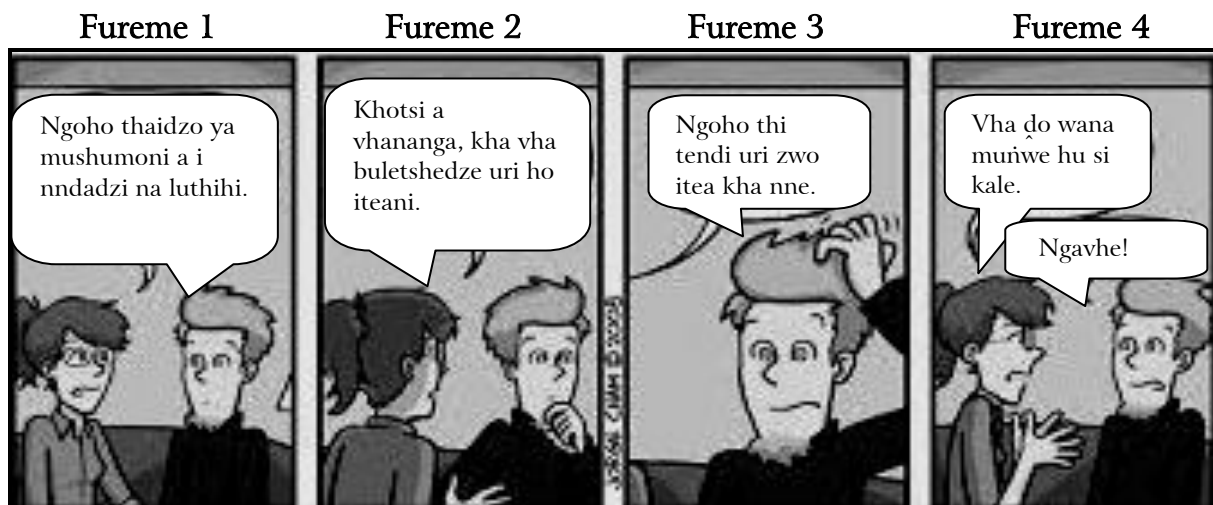
3.5 Avha vathu vha a shuma nga Swondaha? Tikedzani phindulo yañu. (2)

3.6 Inwi no sedza khungedzelo iyi ni nga tuñuwedza vhaiwe vathu u shumisa mabisi a Vhapo? Tikedzani phindulo yañu. (2)
[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Ñalelani khathuni uri ni ðo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha inthanethe]

4.1 Bulani vhushaka vhu re hone vhukati ha vathu vha re kha khathuni iyi. (2)

4.2 Sumbedzani muthu ane a vha na thaidzo kha khathuni iyi. Tikedzani phindulo yañu. (2)

4.3 Zwi no khou ambiwa nga hazwo afho zwi ðivhiwa nga vhoñe? Tendani kana ni hanedze ni dovhe ni tikedze phindulo yañu. (2)

4.4 Vhuñipfi ha vathu vha re kha fureme 4 ndi vhuñhio? Tikedzani. (2)

4.5 Arali ho vha hu inwi no ñangana na thaidzo i re afho kha khathuni no vha ni tshi ðo i tandulula nga ñdila ðe? (2)
[10]

MBUDZISO 5

- 5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА

1	U sa swika hawe nga tshifinga zwo dina malume awe vhunga vho vha vha tshi todou tuwa nae Kapa sa musu zwickolo zwo vala. A vho ngo isa mbilu mutanani nga hazwo. O fhedza o swika. Tsho dinaho ndi uri o vha o vhu shela a sa divhi na muthu.	5
2	Zwauri o vhu thoma lini, vhothe zwo vha fara thaha. A vho ngo kona u amba nae tshithu ngauri zwi no ambiwa zwo vha zwi sa tangani. Khotsi awe vho humbula u mu longa tshanda, vha humbula nga u farwa vho no vha mungafha, vha vho sokou tanzwa maoto vha lavhelesa.	10
3	Afho mudini musu uyo a zwo ngo difhela muthu. 'Mathina vhana vho fhedza u n'wala mulingo vha tou rali?' Ndi malume awe vho dinalea. Vho fhedza vha tshi khou disola kha zwinzhi zwe vha mu itela sa muduhulu wavho.	
4	Naho zwo ralo, vho sia khofhe henefho vha tshi itela u do amba nae li tshi tsha. Zwiuhulu u mu kaidza kha u nwa na u mu vhudza zwauri lwendo lwe vha vha vha tshi todou tuwa nae zwi nga si tsha konadzea. <u>Nangoho muduhulu o mangadza malume.</u>	15

- 5.1.1 Kha phara 1 hu na dzina lo swifhadzwaho, inwi li iseni kha vhunzhi. (1)
- 5.1.2 Kha phara 1 hu na ipfi lo khakheaho mupeleto, li topoleni ni dovhe ni li lulamise li fhungoni. (2)
- 5.1.3 Kha phara 2 topolani lisala la vhunzhi ni li shumise fhungoni le na tou disikela. (2)
- 5.1.4 Nwalani fhungo li tevhelaho li vhe kha thenda.
A vho ngo kona u amba nae. (2)
- 5.1.5 Shandukisani fhungo lo talwaho nga fhasi kha phara ya 4 li vhe liambaitwa. (2)
- 5.1.6 Iphi 'Mudini' lo shumiswaho kha phara 3 ndi thinwaipfi ifhio? (2)

5.1.7 Ipfi muḁuhulu kha phara ya 3 li amba:

- A Munna o malaho heneḁho muḁini
- B Nwana wa khaladzi
- C Nwana wa mutukana wa heneḁho muḁini
- D Nwana ane a nwa halwa

(1)

5.1.8 Neani ḁhalutshedzo ya lifurase lo swifhadzwaho kha phara 4.

(2)

5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o ḁisendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

Ndi zwavhudi muḁa wo dzula o tsitsa vhana. Nga maanda musi vhana vha tshe vhatuku. Vha songo hangwa uri tshifhinga tshi khou ḁa zwi ḁo fhufhisa vha sala vhe vhavhili, u sea hu si tsheho na zwiliwa zwi si tsha dzhena. Zwiliwa zwavhudi ndi zwa sialala zwo liwaho nga vhalala u fhirisa zwa tshikhuwa.

[Tshi bva kha inthanethe]

5.2.1 Neani lifhambanyi la ipfi: 'Sea' Ni dovhe ni vhumbe fhungo ngalo.

(2)

5.2.2 Topolani hune muḁwali a sumbedza uri ho takaliwa afho mafhungoni.

(2)

5.2.3 Ndi ngafhi he muḁwali a shumisa luvhengelambiluni mafhungoni e na vhala.

(2)

[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80